DOI: https://doi.org/10.36719/2789-6919/21/12-14

Əli İsmayılov
Azərbaycan Respublikası
Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası
magistrant
ismayilovali9509@gmail.com

BEYNƏLXALQ İQTİSADİ HÜQUQDA DAVAMLI İNKİŞAF KONSEPSİYASI

Xülasə

Son onilliklərdə davamlı inkişaf beynəlxalq hüququn prinsipi kimi nəzərəçarpacaq dərəcədə sürətlə inkişaf etmişdir. Bu, iqtisadi, ekoloji, sosial və idarəetmə ölçülərinə malik inteqrasiya olunmuş bir anlayışdır. Davamlı inkişaf indiyə qədər beynəlxalq hüququn müxtəlif mənbələrində, xüsusilə müqavilə hüququ və yumşaq hüquq sənədlərində və beynəlxalq ətraf mühit hüququndan və insan hüquqlarından beynəlxalq iqtisadi hüquq və investisiya hüququna qədər geniş şəkildə möhkəmlənmişdir. Ümumiyyətlə isə, iqtisadi müqavilələr və ikitərəfli investisiya müqavilələri getdikcə daha çox davamlı inkişafı özündə cəmləşdirir. Bu, həm də ekoloji, sosial və idarəetmə amillərini, habelə investisiya strategiyasında ictimai dəyərləri nəzərə alan biznesin aparılması və aktivlərin idarə edilməsinə yanaşma olan məsuliyyətli investisiya konsepsiyasını doğurdu. BMT-nin Biznes və İnsan Hüquqlarının Ümumi Prinsipləri (Ruqqi Prinsipləri) və 2030-cu ilədək Dünya İnkişaf Gündəliyinin Davamlı İnkişaf Məqsədləri məsuliyyətli investisiya prinsiplərinin təkamülü ilə sıx bağlıdır. Aydındır ki, onların həyata keçirilməsində bir çox maneələr mövcuddur. Bunlara icra mexanizmlərinin olmaması, mübahisəli investisiya təcrübələri və davamlı olmayan istehsal və istehlakın geniş yayılmış nümunələri daxildir.

Açar sözlər: *davamlılıq, davamlı inkişaf, ticarət, iqtisadiyyat, beynəlxalq iqtisadi hüquq*

Ali Ismayilov
Azerbaijani State Customs Committee Academy
master student
ismayilovali9509@gmail.com

The concept of sustainable development in international economic law

Abstract

In recent decades, sustainable development gained currency as a principle of international law remarkably quickly. It is an integrated concept, having economic, environmental, social and governance dimensions. Sustainable development is by now well anchored in various sources of international law, especially treaty law and soft law instruments, and ranging from international environmental law and human rights law to international economic law and investment law. As to the latter, regional economic treaties and bilateral investment treaties increasingly incorporate sustainable development. This also gave rise to the concept of responsible investment, which is an approach to conducting business and managing assets that includes environmental, social and governance factors as well as taking public values into account in investment strategy. The UN General Principles of Business and Human Rights (Ruggie Principles) and the Sustainable Development Goals of the World Development Agenda 2030 are closely related to the evolution of the principles for responsible investment. Obviously, many obstacles to their implementation do exist. These include the lack of enforcement mechanisms, controversial investment practices and widespread patterns of unsustainable production and consumption.

Keywords: *sustainability, sustainable development, trade, economy, international economic law*

Giriş

Davamlı inkişaf anlayışına beynəlxalq iqtisadi hüquq mövqeyindən tərif versək qeyd edə bilərik ki, "insan və təbiətin məhsuldar harmoniyada mövcud ola biləcəyi, indiki və gələcək nəsillərin sosial, iqtisadi və ekoloji tələblərini yerinə yetirməyə imkan verən şərait yaratmaq və saxlamaqdır" (Summaer, Smith, 2014: 43).

Beynəlxalq iqtisadi hüquq və davamlı inkişaf arasında qarşılıqlı əlaqəni təhlil edən zaman ona 3 aspekt üzrə yanaşmaq daha əlverişli olar.

1. Dünya ticarət hüququ (bu gün beynəlxalq ticarət hüququ faktiki olaraq ÜTT hüququ ilə təmsil olunur, ona görə də onu "dünya ticarət hüququ" adlandırmaq daha tutarlı görünür);

2. Transmilli investisiya hüququ və arbitraj (investisiya hüququ və arbitrajın "beynəlxalq" deyil, transmilli xarakteri, məsələn, özəl şirkətlər onun qanunların hazırlanmasında birbaşa iştirak etməsi);

3. Qlobal maliyyə tənzimlənməsi ("beynəlxalq" maliyyə hüququ adlanan hüquq üçün, məsələn, suveren borclanma vəziyyətində olduğu kimi , özəl və dövlət subyektlərinin qarışdığı yerlərdə transmilli kreditin ayrılmasını tənzimləyən qeyri-rəsmi qlobal rejimi təmsil edir).

Neoklassik iqtisadiyyat nöqteyi-nəzərindən dayanıqlı inkişafa nail olmaq mal və xidmətlərin xarici bazarlara çıxışını asanlaşdırmaq, xarici sərmayə axınını və sonrakı artımı stimullaşdırmaq üçün ticarətin və investisiyaların liberallaşdırılması deməkdir, lakin insan hüquqları dairəsi üzrə isə davamlı inkişaf yoxsulluğu azaltmaq, qlobal sağlamlığı yaxşılaşdırmaq və sülhü təşviq etmək üçün ekoloji davamlılığı, insan hüquqlarının müdafiəsi və gender bərabərliyini, habelə ədalətli inkişafı nəzərdə tutur (Duzer, Simons, Mayeda, 2013: 69).

Bu gün davamlı inkişaf 400-dən çox sənəddə qeydə alınmışdır, məsələn, Beynəlxalq Məhkəmənin (ICJ) presedent hüququ, ÜTT hüququ, investisiya arbitrajı daxil olmaqla beynəlxalq hüquq təcrübəsində nəzərdə tutulur və ya açıq şəkildə istinad edilir. Hal-hazırda isə BMT-nin 2030 Gündəliyi çərçivəsində Beynəlxalq iqtisadi hüquqa yanaşmaya nəzər salaq.

Davamlı inkişaf paradiqması dövlətin inkişaf strategiyalarına yeni və fərqli ölçülər gətirməli idi. "Davamlı inkişaf və dövlət" modeli daha çox neoliberal ideologiyadan istifadə edir, lakin bəzən isə daha çox davamlı adlandırılırdı. BMT-nin 2030-cu ilə qədər davam edən Davamlı İnkişaf Məqsədləri arasında 17 nömrəli DİM yalnız ticarətin və investisiyaların liberallaşdırılmasının artırılmasının tərəfdarıdır. 8 nömrəli DİM isə davamlı inkişafa, xüsusən də tam məşğulluğu və layiqli işi təşviq edən inklüziv inkişafa və ayrı iqtisadiyyata çağırır (3).

Bununla belə, söhbət artımdan gedir ki, bu da əsasən ÜDM artımı deməkdir. Məhz, o, həm inkişaf etməkdə olan, həm də inkişaf etmiş dövlətlər üçün ayrılmağı sürətləndirmək və beləliklə, onların resurs "məhsuldarlığını" artırmaq üçün mövcud texnoloji variantlara diqqət yetirir. Yəni, ekoloji "pisləri" iqtisadi "mallar"dan ayırmaq və beləliklə, həm iqtisadi, həm də ekoloji "faydaları" gətirməyi nəzərdə tuturdu (4).

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, nə neoliberal strategiya çərçivəsində idxal olunan malların artan istehlakı, nə də əvvəlki inkişaf modellərinin yığılmış məhsuldarlığı təbii ehtiyatların tükənməsini, iqlim dəyişikliyini və ətraf mühitin deqradasiyasını azalda bilməz. DİM-lərə əsaslanan inkişaf strategiyası da kömək etmir, çünki iqtisadi artım davamlı olsa belə, yoxsulların pul gəlirlərini bir qədər artıra bilər, lakin ekoloji deqradasiyanı kompensasiya etmək daha çox istehlak mallarına sahiblik davamlı milli rifahın yaxşılaşdırılmasını təmin edə bilməzdi. Tükənmiş təbii sərvətin texnologiyaya və biliyə sərmayə qoyuluşu ilə kompensasiya oluna biləcəyi ideyasına əsaslanan inkişaf siyasətini müdafiə etmək çətindir (Beder, 2012: 131).

BMT-nin 2030 Gündəliyi və xüsusən də onun 2015-ci ildən sonrakı DİM-ləri məhsuldar harmoniya vasitəsilə universal artımı vurğulayır və istehlak və istehsalda qlobal resurs səmərəliliyini axtarırdı. 8 nömrəli DİM "2030-cu ilədək istehlak və istehsalda qlobal resurs səmərəliliyini tədricən artırmağa və iqtisadi artımı ətraf mühitin deqradasiyasından ayırmağa çalışmağa" çağırır. Ətraf mühitin deqradasiyası məsələləri bir qədər mübahisəli şəkildə "iqtisadi artımın" qlobal normativ səbətinə daxil edilir. Üstəlik, ətraf mühitin deqradasiyası və iqtisadi artımın daha "ekoloji cəhətdən səmərəli" artım nümunələri vasitəsilə əlaqəsinin kəsilə biləcəyi və

aparılmalı olduğu fərziyyəsi olduqca ziddiyyətlidir. Yəni, bu fərziyyədən irəli gələn modellər əks davamlıdır. Ayrılma yurisdiksiya, hüquq və dəyərlərin yeni formalarının yaradılmasında iştirak edir - məsələn, karbon ticarəti əməliyyatları vasitəsilə, əvəzedicilik isə gələcək nəsillərə tükənən təbii ehtiyatların itkisini kompensasiya edə biləcəyimiz əsas biznes və sənaye arqumentidir. Bunun kifayət qədər sadələşdirilmiş arqumentinin əsası ondan ibarətdir ki, tükənmiş təbii resurs ticarət üçün əsas yarada bilər (məsələn, karbon ticarəti), həmçinin texnologiya və biliyə investisiyalar hesabına kompensasiya oluna bilər (Evans, 2001: 3557). Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin artım yolu ilə davamlı inkişafla mübahisəli əlaqələri ilk məqsəd kimi qlobal yoxsulluğa yanaşmasını əhatə edir. Belə bir yanaşmanın gətirdiyi bir sıra problemlər var. Bunun ən başlıcası isə "tutma" problemi var. Məhz, bəşəriyyətin bütün ən aşağı 60 faizi 1999-2008-ci illər arasında qlobal ÜDM artımından əldə edilən gəlirin yalnız 5 faizini əldə etmişdir.

Nəticə

Qeyd etdiklərimizdən belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, davamlı inkişaf konsepsiyası beynəlxalq iqtisadi hüquqda mühüm rola malikdir. Davamlı inkişaf cəmiyyətin marağının qorunmasına xidmət edir. Bu isə öz növbəsində beynəlxalq iqtisadi hüquq və ictimai maraq anlayışının qarşılıqlı uzlaşmasına gətirib çıxarır. "İctimai" maraq, yəni bütövlükdə cəmiyyətin marağı, ümumiyyətlə, müəyyən bir rejimin və ya "ictima"nın (əsasən, həmin rejimin əsas konstitusiya aktlarının tərəfləri) fərqli subyektlərinin maraqlarının "ictimai"dən fərqli olaraq "özəl" olduğunu bildirirdi. İctimai maraqların "suverenist" səviyyəsi sazişlərin müddəalarında nəzərdə tutulan ictimai maraqlara aiddir: iqtisadi və qeyri-iqtisadi problemlərin uzlaşdırılmasına yönəlmiş şərhedici müddəalar, müqavilənin dövlət siyasəti ilə ziddiyyətləri səbəbindən icra oluna bilməyən dövlət siyasəti istisnaları, qanunvericilik, qaçış müddəaları və s. İctimai maraqların "kollektiv üstünlüklər" səviyyəsi dövlətlərin həm də kollektiv olduqlarını vurğulayır və istənilən transmilli hüquqi rejimdə – istər GATT/ÜTT, istərsə də hər hansı digər sistem – icmalar öz kommunal təşkilatlarının təşkilini dövlətlərə həvalə edirdi. Mən təklif edirəm ki, ictimai maraq doğuran bu üç deyim IEL-in daha geniş sahəsini, o cümlədən investisiya hüququ, arbitraj və qlobal maliyyə tənzimləməsini öyrənmək üçün eyni dərəcədə informativ ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Summaer, J., Smith, L. (2014). The Role of Social and Intergenerational Equity in Making Changes in Human Well-Being Sustainable. AMBIO J. Hum. Environ, 43 p.
2. Duzer, V., Simons, J., Mayeda, G. (2013). Integrating Sustainable Development into International Investment Agreements: A Guide for Developing Countries; Commonwealth Secretariat: London, UK, 69 p.
3. https://sustainabledevelopment.un.org/topics
4. http://www.unep.org/resourcepanel/Publications/AreasofAssessment/Decoupling/Decoupling/tabid/56048/Default.aspx (accessed on 31 August 2018).
5. Beder, S., Murray, J., Cawthorne, G., Dey, C. (2012). Responsibility and Intergenerational equity. In Enough for All Forever: A Handbook for Learning about Sustainability. Eds.; Common Ground Publishing: Champaign, IL, USA, 131 p.
6. Evans, P., Baltes, P., Smelser, N. (2001). Development and the State. In International Encyclopedia of the Social Behavioral Sciences, 1st ed.; Eds.; Elsevier: Amsterdam, The Netherlands, 3557 p.

Göndərildi: 27.02.2023 Qəbul edildi: 21.04.2023